

1931 byla však nad očekávání naopak velmi špatná. Politbyro proto muselo snížit požadavek na zásoby z 200 milionů pudů (asi 2,6 mil. tun) obilí na 150 milionů (2,457 mil. tun) a současně muselo snížit asi o 1 milion tun export obilí. I přes tato opatření byly na jaře 1932 některým fyzicky těžce neppracujícím lidem v rámci přidělového systému drasticky sníženy přídělky chleba. Snížení přídělů a výpadky v dodávkách chleba do obchodů vyústily na jaře 1932 v začínající hladomor ve městech. Úmrtnost městského obyvatelstva na dolním toku Volhy vzrostla v první polovině roku 1932 více než dvakrát, v oblasti Kyjeva o 70 % a dokonce v samotné Moskvě o třetinu.³⁶

3. Hladomor

Úroda roku 1932 byla opět nízká a politbyro po ztrátě iluzí muselo znovu snížit export, tentokrát o plné 3 miliony tun oproti předešlému roku, neboť k dispozici pro vnitřní využití bylo o více než jeden milion tun obilí méně. Nedařilo se doplnit zásoby obilí o 2 až 3 miliony tun a politbyro bylo navíc nuceno neochotně a jen po částech vydat ze zásob asi 2 miliony tun osiva na příští sklizeň. Stav zásob tak poklesl k 1. červenci 1933 jen na 1,1 milionu tun obilí. Využití posledních zásob by jistě odvrátilo nejhorší následky hladomoru a zachránilo mnoho životů, avšak nechalo by zemi, města a armádu bez zásob, zvláště když nebylo jasné, jaká bude další sklizeň.³⁷ Poté by hrozil hladomor nejen na venkově, ale také ve městech, což by režim zničilo. Z této situace vyplýval také brutální nátlak na splnění dodávek obilí za jakoukoliv cenu. Není pochyb, že Stalin byl za hladomor odpovědný, ale je velmi pravděpodobné, že jej nevyvolal záměrně, aby potlačil odpor rolníků – nyní vlastně již z větší části kolchozníků. Hladomor byl důsledkem předchozích let, během nichž bylo rozvráceno zemědělství, nezainteresovanosti rolníků na růstu

produkce, což v kombinaci s velmi negativními klimatickými vlivy vyústilo v katastrofu.

Dne 14. prosince 1932 vydal ÚV VKS(b) usnesení pro Ukrajinu, severní Kavkaz a Západní oblast. Plán výkupu obilovin musely tyto oblasti splnit ještě v průběhu ledna 1933. Vedoucí činitelé bolševické strany na Ukrajině a v krajích byli za splnění příkazu osobně odpovědní. Vzhledem k tomu, že Moskva činila (alespoň oficiálně) za neplnění výkupu odpovědné kulaky a další kontrarevoluční živly (těžko se mohla přiznat ke zničení zemědělství, které sama způsobila), dostaly stranické a státní orgány uvedených oblastí příkaz, aby je „rozhodně vykořenily“ trestem vězení nebo dokonce trestem nejvyšším. Usnesení navíc obsahovalo řadu dalších represí, namířených proti konkrétním osobám.³⁸

ÚV VKS(b) těmto orgánům uložil, aby uskutečnily řadu opatření a kroků proti kontrarevolučním živlům, které podle usnesení sabotovaly plnění plánu výkupu, a to zatčením či uvězněním na „dlouhou dobu“. Doporučovalo se jim také, aby se nezastavili ani před uplatněním nejvyššího trestu u těch nejzatrvelejších, přičemž jim v konkrétních případech Stalin a Molotov přikazovali, aby jmenovitě uvedené „organizátory sabotáží“, bývalé i stávající stranické funkcionáře, předali soudu, a aby tito byli odsouzeni k pěti až deseti letům vězení v koncentračních táborech.³⁹

Vedení Komunistické strany Ukrajiny uvedené usnesení vzápětí konkretizovalo vlastním usnesením, v němž podle vzoru politbyra učinilo odpovědné za splnění plánu výkupu jednotlivé osoby, včetně vedoucích kolchozů, a nařídilo, aby byl plán splněn, i kdyby kolchozy musely k jeho naplnění použít osivo připravené pro novou sezónu. To se sice podařilo, avšak nedostatek potravin, který na vesnici panoval již v minulém roce, přerostl na jaře a v létě 1933 ve všeobjímající hladomor, který zasáhl především Povolží, Ukrajinu, Kazachstán a oblasti severního Kavkazu. Přesnější údaje o počtu obětí nejsou k dispozici, avšak odhaduje se, že zahynulo 3 až 5 milionů lidí.⁴⁰

Historikové stále diskutují o problému, zda byly hladomor a rozvrat zemědělství důsledkem jednání samotného Stalina, který chtěl silou donutit rolníky, aby se podřídili požadavkům státu, nebo zda se Stalin uchýlil k násilí, aby z venkova získal potraviny, protože stav zásobování ve městech byl takový, že by ohrozil samotnou industrializaci a způsobil režimu těžké politické problémy. Zdá se, že skutečná situace spíše odpovídala druhé variantě. Totiž, že se stalinský režim sám vmanévroval do kritické situace, a cestu z ní jako obvykle hledal brutálním tlakem na venkov.

Problematika hladomoru byla vzápětí zpolitizována. Ukrajínští nacionalisté, od historiků po politiky, ji využívali a využívají k posílení ukrajinského nacionalismu, vytvoření představy boje ukrajinského venkova proti stalinské diktatuře atd. V první řadě hovoří o hladomoru jako o specifickém ukrajinském fenoménu, přičemž opomíjejí skutečnost, že hladomor zasáhl podstatně širší oblast než jen Ukrajinu, i skutečnost, že větší procentuální ztráty utrpělo například obyvatelstvo Kazachstánu. Dále hledí na hladomor jako na fenomén, který vyvolal Stalin záměrně proto, aby jeho prostřednictvím zlomil odpor ukrajinských rolníků proti kolektivizaci, či dokonce proti samotnému setrvání Ukrajiny v rámci Sovětského svazu.

Současní neutrální historikové jiných národností, než jsou Ukrajinci či Rusové, však tyto trendy ukrajinské historiografie a publicistiky nepotvrzují. V zásadě zastávají názor, že nebylo Stalinovým záměrem nechat pomřít miliony lidí a neexistují důkazy k tvrzení, že by hladomor na Ukrajině vyvolal záměrně jako etnickou genocidu. Někteří z nich upozorňují na mezinárodní kontext hladomoru, který se odehrával v době japonské agrese na Dálném východě (proti Mandžusku) a v době, kdy se sovětské vedení obávalo koordinovaného japonsko-polského útoku proti SSSR. Sovětský svaz sice dovezl z Kanady 3 miliony pudů obilí, které bylo distribuováno na Sibiři, avšak Stalin nehodlal dát velkými

dovozy obilí v této situaci najevo slabost Sovětského svazu. Navíc v této době kvůli zvýšeným dovozům radikálně narůstalo zahraniční zadlužení země a nákupy potravin by jej dále prohloubily.⁴¹ Katastrofa byla evidentně výsledkem úsilí sovětského vedení urychleně změnit agrární zemi v průmyslovou mocnost. Stalinovy plány radikální modernizace vyžadovaly obilí pro export i pro domácí spotřebu – pro rychle rostoucí řady průmyslových dělníků a obyvatel měst.

4. Pozdní pokusy o změny

V stejné době již stalinské vedení muselo přistoupit na ústupky a změny dosavadní politiky, i když přišly příliš pozdě a byly příliš malé na to, aby odvrátily hladomor. Stalin se ve zmíněném článku „Závrať z úspěchu“ sice postavil proti totální socializaci zemědělství a úplné likvidaci trhu, bolševická strana však byla nucena přistupovat ke změnám teprve postupně a pod tlakem reality. 26. března 1932 ústřední výbor oficiálně odmítl kolektivizační praxi, kdy byl rolníkům násilím odebírán veškerý skot, včetně krav, ovcí a koz. Naopak zdůraznil, že politikou bolševické strany je, aby každý kolchozník choval dobytek, tzv. malý skot (kozy, ovce) a slepice. Rada lidových komisařů následně počátkem května umožnila, aby kolchozy a rolníci po splnění plánu výkupu obilí a masa uplatnili přebytky svého hospodaření na volném trhu za tržní ceny, které byly několikrát vyšší než ve státních obchodech, kde stále existoval přidělový systém.

V souvislosti se špatnou úrodou a slabým plněním plánu výkupu však politbyro vzápětí změnilo politiku a opětovně se uchýlilo k „tradičnímu“ nátlaku a represím. Již 7. srpna 1932 byl totiž schválen drakonický zákon o ochraně kolchozního vlastnictví, který za jeho rozkrádání ukládal trest smrti, v polehčujících případech 10 roků vězení. Vzhledem ke krizi ve výkupu poslal koncem roku 1932 Stalin na Ukrajinu, se-